

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLERANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin
Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, raekoda

Ilmub 10 korda aastas

II aastakäik

Hind 25 senti

Nr. 4

Aprill

1929

Sisu: Dr. P. Johansen — Tallinna endine magistraat, tema tegevus ja linna seisukord möödunud sajandi alul. — V. S. — Ülevaade linnade rahanduse korraldusest välisriikides. — Berliini uus uulitsate-sundmäärus. — Lühemaid teateid.

Tallinna endine magistraat, tema tegevus ja linna seisukord möödunud sajandi alul.*)

Tallinna linna arhivaari abi dr. P. Johansen.

Tallinna vana põhikord on arusaadav ainult siis, kui me tunneme selle ajaloolisi aluseid ja kui pidada silmas linna endist suurust, iseloomu ja üldist seisukorda.

Tallinnat möödunud sajandi alul vaevalt võib võrrelda praeguse Tallinnaga. Viimase 50. aasta jooksul meie kodulinn on omandanud väliselt kui seesmiselt hoopis teise ilme.

Praegu Tallinnal on ligi 130.000 elanikku, aastal 1812 tal oli neid ainult 13.000, nii siis kümme korda vähem. Raadi valitsuseaja lõpupoole, a. 1871, elanikkude arv oli tõusnud juba 30.000-ni ja kasvas sealt peale jõudsasti. Mainitud 13.000-dest aastal 1812 enamuse oli sakslased, nimelt 43%; eestlasi oli 35% ja venelasi kõigest 18%. 1871. a. ülekaal hakkas juba minema eestlastele. Pärisorjuse kaotamisega nad saavutasid vabamad liikumisevõimalused. 30.000-dest oli eestlasi 52% ja ainult 35% sakslasi. Siiski ka tol ajal maksis veel sama, mis sajandi alulgi, nimelt Tallinn jäi ikka Saksa linnaks. Kaupmehed, käsitöölised, haritlased, kõik olid sakslased. Alamad kihid oma Eesti ja Vene kõnekeeleaga andsid Tallinnale tol ajal välismaalase silmis äärmisel juhtumil ainult kerge idamaise värvingu, võrreldes teiste riigisaksa linnadega.

Et võimaldada elanikkude kirjeldamist, selleks peame kõigepealt loobuma meile

tänapäev nii sissejuurdunud vaatest kõikide inimeste üheõigusest. Siis kõik inimesed polnud võrdsed, mitte ainult väliselt, vaid ka oma sisemas seisuse teadvuses. Isegi ühte ja samasse rahvusesse kuuluvuse tunne ei suutnud ehitada silda üle nende vastolude. Vaba eestlane-väikekodanik rääkis sügava põlgusega talupojast-pärisorjast maal, kes o malt poolt sõimas väikekodanikku kadakaks. Saksa aadli ja Tallinna Saksa suurkaupmeeskonna vahel polnud mingit läbikäimist; just samuti, täiesti üksteisest eraldatuna elasid käsitöölised ja suurkaupmehed. Hõrumised nende seisuste vahel kuulusid igapäevaste asjade hulka. Ametlikud peod eriti andsid põhjust mitte lõppeda tahtvateks tülideks seisusekohase järjekorra üle. Igaüks arvas olema omal suurima õiguse istuda lauas esimesena. Sarnastes oludes vahemehe osa läks haritlaste seisusele, niinimetatud literaatidele. Literaatide hulka kuulus isikuid kõige mitmekesimäest seisustest ja aladelt, kes olid omavahel seotud ühise ülikooli- või kõrgema kooliharidusega, nagu kirikõpetajad, arstid, apteekrid, juristid, kooliõpetajad, kõrgemad ametnikud jne. Siin käsitöölise pojad ja aadlikud kohtasid ilma et seisusevahed oleks tulnud väliselt ilmsiks. Sellepärast need ringid mängisid linna avalikus elus suurt osa.

*) Ettekantud Tallinna linnaametnikkude ja tegelaste klubis 18. märtsil 1929.

Kõige pahemini käis venelaste käsi. Neid keegi ei pidanud omavääriliseks ja nad seisid seepärast täiesti väljaspool seltskonda. Eestimaa aadlil ei tulnud mõttesegi tunnustada Vene aadlititleid, koguni rääkimata Vene aadlikute matriklisse võtmisest. Vene väikekaupmees samuti oli Tallinnas täiesti isoleeritud; teda ei arvatud mitte täieõiguslikuks kodanikuks ja ta pidi valima omale elukoha enamasti väljaspool kesklinna. Oma harimatuse ja ebausust pärast Vene lihttööline ja sõdur seisid eestlaste juures põlguse all.

Sellaste suurte rahvuslike ja seisuslike vastolude juures pole imeks panna, et kõik eelpool mainitud rahvakihid eraldusid üksteisest ja elasid võimalikult omaette. All-linnas elas Saksa kaupmees Eesti teenijaskonnaga, Toompeal aadel, Kalamaja, Narva ja Tartu eeslinnades asusid vabad Eesti ja Rootsi väikekodanikud, Kaasani kiriku juures Vene väikekaupmehed ja praegusel Poska tänaval, Kadrioru ligidal, Vene töölised, niinimetatud Kadrioru mõisatalupojad. Peale selle oli veel vanausuliste „Sloboda“ ehk küla oma surnuaiaga Kollase tänavas ümbruses. Kuid kõik need eeslinnade asustused olid veel õige väikesed ega mänginud arvuliselt kesklinnaga võrreldes peaaegu mingit osa. Asustamata oli kogu Kopli, Paldiski-maantee, Ameerika, Juhkentali ja Jüri Vilmsi tänavate ümbrus. Seal leidis vaid heinamaid ja mõningaid aedu. Samuti oli kõigis alevi tänavates maju õige õredalt, seevastu aga küllalt pikke plank-aedu.

Tänapäev oleme harjunud võtma Tallinnat ühikuna. Jah, mõeldakse isegi sellele, kuidas ühendada kaugelasuvaids eeslinna, nagu Pirita ja Nõmme „Suur-Tallinnaks“. 19. sajandi alul seevastu Tallinnas valitses veel, kui võib nii öelda, „väikeriiklus“. Mitu administratiivühikut asusid üksteise kõrval ja isegi üksteise peal. Raat valitses all-linna, eeslinna ja kogu maa-ala mis kuulus linna piirkonda. Toompeal lossifogtile („Schlossvogt“) alusid käsitöölised ja väikekaupmehed, kes elasid kas Toompeal või Toompea alevis. Siin oli omaette väike linnavalitsus. Et seletada seda meile täiesti absurdina näivat seisukorda, peab minema veidi ajalukku tagasi. Kui Tallinn läks Taanilt Saksa ordu kätte, viimane nõudis linnalt sõjaväeteenistust kõigil oma sõjakäikudel. Et see polnud linnale sobiv, siis ta ostis end a. 1348 sellest kohustusest vabaks,

makstes suurema rahasumma ja andes osa linnale kuuluvast maa-alast Saksa ordule. See maatükk haaras praegust Tõnismäge, ulatudes Väike-Ameerika tänavani ja Paldiski-maantee ehk kuulsa „Kassisabani“. Seni kui seal ei asunud elanikke ja ordu kasutas maad põllu- ja heinamaana, seisukorras polnud midagi ebaloomulikku. Kuid Rootsiajal ja osalt juba varem sellele maa-alale tekkisid alevid peamiselt eestlastest elanikkonnaga, kes toitis end väiksel viisil kauplemisega ja käsitööga. Linnale sarnane konkurents loomulikult oli enam kui ebameeldiv, sest aadel kui ka palju talupoegi tegid oma ostud Toompea alevis. Küll püüdis linn viia Rootsi ja Vene valitsuse juures läbi selle ala ühendamist linnaga, kuid asjata, sest aadel seisis vastu. Niiviisi kujuneski aegamööda eriline „Toompea kodanikkond“, kel oli oma Toompea- ehk Maarja-gild ja kelle üle valitses lossifogt kubernereri allametikuna. Selle kõrval aadlil oli Toompeal veel oma erivalitsus — rüütelkond, kellele allusid aga ainult kõik aadli soost isikud.

Ent Toompea ei olnud ainuke eraldatud osa linnapiirkonnas. Naaberkruntide ülesostu teel keisrikoja poolt oli aegamööda tekkinud suurem maatükk 1718. a. ehitatud Kadrioru lossi ümber. Vene keisrite otsese omandusena see alius apanaazide valitsusele ja ta üle oli lossivardja ehk kastellaan. Kõrgete võeraste teenimiseks praegusele Poska tänavale olid toodud elama Vene talupojad, kes allusid lossivardjale.

Kõikide nende võimude, — raadi, rüütelkonna, lossifogti, Kadrioru lossivardja — üle seisis Eestimaa kindral-kuberner Vene riigi esindajana. Ta sageli osutus väga raskes seisukorras seetõttu, et alluvate võimude nõusolekuta ta ei tohtinud teutseda ja pidi tihti olema nende vahe-meheks.

Seda ametkohtade ja valitsuste kõrvuti ja läbisegi olekut suurendas veel asjaolu, et 1857. aastani Tallinn oli kindlus ja siin peeti võrdlemisi suurt garnisoni. Kindluse väeosad seisis ülemkomandandi käsutuses. Selle kõrval oli veel admiraliteet sadama ja laevastiku üle ja inseeerikomando. Sarnaste keeruliste õiguslike vahetekordade loomulikuks tagajärjeks oli kõikide asjatoimetuste aeglane käik, igavesed kompetentsi tülid ja hõõrumised.

Nüüd aga, jättes kõrvale kõik teised võimud ja valitsused Tallinnas, pöördume ainuüksi magistraadi kui praeguse linnavalitsuse eelkäija vaatlemisele. Olgugi et Toompea, Toompea alevi ja Kadrioru väljajäämisega ta valitsusala oli palju vähem ja elanikkude arv sellal üldse väga väike, magistraadi võimkond oli hoopis suurem kui praegusel linnavalitsusel. Alul magistraadile allus mitte ainult linna valitsemine, vaid ka kohtuasjandus, politsei, kirikud, vanglad, maksuvalitsus, sadamataoll ja aktsiis all-linnast. Raadi käsutada oli isegi oma eriline linna sõjavägi. Teiste sõnadega, magistraat oli väike autonoomne riik, mis kadedalet oli oma õiguste ja eesõiguste valvel. On selge, et sellases olukorras ei saa võrrelda vana Tallinna magistraadi tegevust praeguse linnavalitsuse omaga. Nüüdse linnavalitsuse tegevusalad moodustavad ainult väikese osa tolleaegse magistraadi omast. See mis praegu kõige tähtsam, nimelt majandus, hoolekanne, haridus ja tervishoid, mängisid tol ajal kohtuasutiste ja linnakirikute-valitsuse, nõnda nimetatud linnakonsistoriumi kõrval ainult teise järgu tähtsusega osa. Nii seisame sootuks teistsuguse pildi ees.

Tolleaegset linna üldist põhikorda võiks nimetada vabariiklikuks. Täidesaatva orgaani — raadi — kõrval olid kaks koda nõuandva hääleõigusega: Suur ja Väike ehk Kanuuti gild. See esindus vastab teatud mõttes praegusele linnavolikogule. Alul oli kolm gildi, Oleviste, Kanuuti ja Suur gild. Need gildid olid esialgselt kirikliku iseloomuga ühingud, kus mõnda pühakut austati eriti, peeti pühi ühiselt ja mille liikmed töötasid aidata üksteist. Kuid varsti, juba 15. sajandil, need gildid muutuvad seisuslikkeks organisatsiooniks, millistesse koondusid ainult elanikkonna üksikud kihid. Samal ajal gildid saavad teatud õigused raadi otsuste tegemisel. Magistraat on kohustatud küsima gildidelt nõu enne kui teha mõni korraldus või otsus. Oleviste gildi kuulusid lihtsamad käsitöölised ja tööliised; ta koosnes esijoones eestlastest. Teiste sõnadega, keskajal eestlastel oli alul teatud mõju linna valitsemisele. Teisiti asi kujunes Rootsi aja lõpul, kui aastal 1698. Oleviste gild ühendati Kanuuti gildiga. Sellega eestlaste enamus kaotas kaasamääramise õiguse linnaasjades. Koosnes ju Kanuuti gild pea erandita Saksa käsitöölisest: asus sinna mõni

eestlane, siis ta sai automaatselt sakslaseks. Suur gild oli kaupmeeste ühing; siia pääsesid ainult vanadest patriitslaste perekondadest pärit olevad pojad. Nimelt oli vastuvõtmise kõik järgmine. Heast perekonnast vallaline kaupmees astus kõigepealt Mustapeade vendkonda, mis oli määratud kodu- ja välismaa noorte kaupmeeste sõjaliseks väljaõppeks. „Mustapead“ — nõnda nimetatud oma kaitsja, katoliku pühaku ning märtri Mauritsiuse järele, kes olnud ristiusku Rooma väepealik ja arvatavasti mooramees — neeger, — moodustasid pidulikkudel puhkudel auvahi ja pidid kaitsema linna sõjaajal. Abiellus keegi kaasvendadest, siis ta pidi lahkuma vendkonnast ja sai automaatselt Suure ehk kaupmeeste gildi liikmeks. Niisuguse kaupmehe karjäär ei olnud aga sellega alati veel lõpul, sest igivanu traditsiooni põhjal magistraati valiti ainult Suure gildi liikmeid. See oli pärandus Hansa ajast, mil jõukas suurkaupmees oma kaugete suhetega välismaal oli endast mõistetavalt linnakogukonna juhiks. Kuna Saksamaal käsitöölised omandasid sageli sisemiste sotsiaalsete murrangite teel õiguse olla esindatud raadis, Tallinnas ei jõutud aga eriliste asjaolude — Saksa väikekäsitöölise seisuse liigete nõrkuse tõttu — sellase revolutsioonini, vaid linna patriitside perekonnad jäid kindlasti sadulasse. Nii tuligi, et kõige tähtsam osa linna valitsemisel oli siin suurkaupmeeste päralt.

Nüüd siirdume Raadi ehk Magistraadi enese juurde. See koostus neljasteistkümnest raehärrast, ühest sündikusest ja neljast pürjermeistrist, kokku 19. isikust. Võrreldes praegusega see arv näib meile väga suurena, kuid ei tohi unustada, et ka raadi võimkond oli suurem. Kõigepealt raehärrade hulgast pidi täitma kohtunikude kohad mitmekesistes linna-kohtutes. Sellepärast paljudele neist õiguste teaduslik ülikooliharidus oligi eeltingimuseks ametisse saamisel. Sellane juriidilise eelhariduse eelis sai põhjuseks et magistraati valiti ka literaatide seisusest päritolevaid isikuid, kes ei kuulunud Suure gildi. Magistraadi juures olid järgmised kohtud: alamkohus (kriminaalkohus), vaestelastekohus, kommerts-kohus (kaubanduskohus), ametite (tööndus-)kohus, mere ja laevandusekohus, politseikohus tänavakorra üle (nõnda nimetatud Wettgericht), ehituskohus (Baugericht) jne. Kõige kõrgema apellatsiooni-instant-

sina teotses magistraadi täiskogu ise. Sellasena tal alul oli õigus teha ka surmaotsusi, hiljem neid pidi kõrgem ülemus kinnitama. Sellest tuligi, et linna poolt kuni kõige viimase ajani ametis peetud linna timukal tuli teha ainult nülgrimistööd.

Ametid ja kohustused olid jaotatud Magistraadi liikmete vahel nii et pürjermeistritest üks järestikku presideeris terve aasta jooksul, mispärast teda nimetati juhatajaks pürjermeistriks või sellal tarvitusel olevas Saksa keeles „Worthabender Bürgermeister“. Ta pidi olema alati kohal ja tegema esialgseid korraldusi seni kui magistraat astus kokku. Tema asetäitjat kutsuti „juhatamisel järglaseks“ (Gefolgter am Wort), ja juhataja puudumisel ta pidi täitma pürjermeistri kohuseid. Kohtunikkudeks olid, nagu kuulsime juba eelpool, raehärrad vastavalt oma eelharidusele. Kaks laekahoidjat — „Kämmerer“ pidid hoolitsema linna sissetulekute, majade ja maatiikkide eest. Üks „varustusisand“ („Munsterherr“) käsutas linna kompaniid ehk sõjaväge, 2 ehitusisandat („Bauherren“) valvasid ehituste üle linnas, 2 paigutusisandat („Verlegenherrn“) hoolitsesid garnisonivägede korterite eest. Igal teisipäeval ja reedel, samuti kui praegugi raekojas peeti kogu magistraadi istungid, millest vähemalt 8 liiget pidi võtma osa. Kui päevakorras oli kriminaalasju, siis kõik 19 pidid olema kohal.

Kuidas sündis raadi valimine? Kui surma läbi või mõnel teisel põhjusel vabanes vähemalt kaks raehärra kohta, siis valiti järglased ainult neile kahele, mitte kõigile raehärradele. Oli ju iga raehärra valitud eluajaks ja teda võidi tagandada ainult õige jämedate õiguse- ja komberikkumiste juhtumel. Valida võis ainult neid, kes olid Tallinna linna kodanikud ja kes kuulusid Suurde gildi ehk olid literaadid. Uued raehärrad magistraat valis ise, nii et iga uuesti täidetava ameti jaoks esitati raehärrade poolt kaks kandidaati, mille järele siis ühele neist lahtise hääletamise teel raehärra au langes osaks. Elanikkonna mõjust raadivalimistele sellastes oludes vaevalt võis olla juttu. Tegelikult võim oli väikearvulise linna patriitside kihu käes, kes veresuguluse ja ühiste tulunduslikkude huvidega olid tihedasti seotud omavahel. Ainult literaatide seisusest põlvnevate uute liikmete — juristide vastuvõtu läbi justiitspürjermeistri-

teks ja sündikusteks sellesse kogusse tuli vähe uut verd juure.

Huvitavad olid vanad kombes raadivalimisel. Valida võis ainult teisel Kristuse tulemise pühal, nii siis detsembri alul, pärast seda kui kõikides linna kirikutes oli 2 nädalat palvetatud valimise õnnestumise eest linna kasuks. Teisel Kristuse tulemise pühal raat läks kell 8 hommikul täies koosseisus kirikusse hommikusele jumalateenistusele, mis sellal algasid harilikult väga vara. Selle järele kui raekoja tornis tund aega oli helistatud kella, magistraat kogunes kell 9 raekotta. Raehärrad võtsid istet ukse ligidal vanal raadipingil, juhataja pürjermeister istus aga üksinda keskmise akna juures asuva laua ääres. Ta pidas lühikese kõne ja manitses, et peetaks kõiki linna kasusid silmas. Selle järele sündikus seletas raehärradele valimise viise; siis raehärrad nimetasid oma kandidaadid, kellest tuli teatada juba eelmisel päeval. Nüüd esitati iga ametile kaks kandidaati, harutati läbi, kas nad on kohased oma ametile ja lõpuks asuti valimisele, kus otsus tehti häälteenamusega. Oli valimise toiming läbi, siis avati raekojas uks ja linnatimukas purustas kokkukogunud rahva hulga ees ühe lauatuiki kolmeks, visates killud raekojast fänavale. See sümboolne toiming pidi tähendama, et samuti nagu purustatud lauda on võimata liita jälle üheks tükiks, nii ei saa ka sündinud valimisi teha enam olematuks. Nüüd juhataja pürjermeister astus raekoja keskmise akna juure ja luges ette teadaande kodanikkudele ehk nõnda nimetatud „Bursprake“, ja nimetas ootavale rahvahulgale valitute nimed. Sellane „Bursprake“ lugemine oli igivana komme, pärit tollest hämarast minevikust, kui kodanikud veel ei osanud lugeda ega kirjutada, mispärast kõige olulisem osa linna seadustest tuli teadustada neile suuliselt. Alamsaksakeelne „Bursprake“ tähendab „Bauer-Sprache“ kusjuures sõna „Bauer“ all ei tule mõista põlduharivaid talupoegi, nagu hiljem, vaid mõne koha elanikke üldse, nii siis siin veel kõige vanemas mõttes tarvitatud. „Bursprake“ peasisi oli järgmine: keegi ei tohi tarvitada omavoli, igaiüks olgu viisakas ja ärgu peksku oma ligimese vastu keelt; vandumine ja needmine on Jumala au vastane. Kes tahab Tallinnas elada, peab 4 nädala jooksul omandama kodaniku õigused; igal kodanikul olgu vilja- ja söögi-tagavara, millest jatkuks terveks

aastaks; keegi võõrsilt tulnud kaupmees ei tohi kaubelda linnas väikeviisil, see õigus on ainult kodanikkude päralt. Mõõdud ja kaalud olgu linna poolt tembeldatud. Sadamat ei tohi rikkuda ega teha sadamasillal tuld. Pagarid ja pruulid pidagu oma põhimäärusi — šraagid — nad ei tohi tõsta hindu kõrgemale ega müüa vähemaid leibu. Maju ja maatükke võib müüa ainult raadi nõusolekul; kohale, kus elumajad on seisnud, võib kõrge trahvi ähvardusel tulevikus ehitada ainult elumaju, mitte aitu. Sureb keegi mees testamenti tegemata, siis lesk peab valima omale eestkostjad; igaüks pidagu silmas, kellele ta annab ulualust; tulekahju korral igaüks aidaku kustutada; erakondlike lõhesid ja mässu linnas sünnitada on keelatud; igaüks mõelgu ainult linna heakäekäigule jne. Nagu näha esitatud näidete sisust, need sageli on juba vananenud reeglid kõikide linnaelanikkude jaoks, mida vana kombe järele loeti ikka jälle uuesti ette, ehk see küll polnud ammu enam tarvilik.

Tol ajal iga celarveaasta lõppu pühitseti pidulikult. Eelarveaasta kestis sel ajal 20. detsembrist järgmise aasta 20. detsembrini, niinimetatud püha Tooma õhtuni. See komme ulatab tagasi vanemasse keskaega, mil aasta algus oli jõuluaegu, nii et jõulupühad langesid uue aastaga kokku. Kell kaks pärast lõunat magistraat samuti kui mõlemad gildid täies koosseisus kogusid „raekabelisse“, praegusesse Pühavaimu kiriku. Jumalateenistuse ajal raadisõdurid marssisid raekoja ette ja moodustasid auvahtkonna. Jumalateenistuse lõppedes kirikust tulid esimestena välja mõlemad gildid ja rivistusid kahes pikas reas raekoja platsile. Selle järele magistraat sammus täies koosseisus spaleeridena seisvate ridade vahelt läbi, linna väeosast mööda raekotta. Seal magistraadi liikmed andsid aru nende poolt peetud ametite üle. Ühteaegu sellega teatud rahasummad jagati vaestele ja puudustkannatavaile. Kell 6 õhtul tuli esiti Suur, siis Kanuuti gild pidulikus rongikäigus raekotta, kus iga nende gildide liige tasus magistraadile oma niinimetatud „maksuraha“ (Schoss-geld), s. o. teatud mõttes immobiilidemaksu. Oli see läbi, siis magistraat istus ühiseks õhtusöögiks lauda, kus juhatav pürjermeister pidas möödunud aasta kõne ja lasi linna ning keisrit elada. Öieti hilja raehärrad lahkusid lauarõõmude ja

veini juurest. Nad elasid veel tol ajal, mil polnud aimugi karskusliikumisest.

Eriseisukorra linnas omasid kiriklikud ja hoolekandeaasutised. Juba 1284. linn vabastus Tallinna katoliku piiskopi eestkostmise alt ja hoolitses patroonina ise oma kirikute eest. Kui 1525, pärast pildirüüstet ja reformatsiooni vastuvõtmist, raat astus kirikuvaranduste kaitseks välja, otsustati luua kõikide kiriku tulunduslike tarvete rahuldamiseks eriline keskkohd „Jumala laeka“ — „Gotteskasten“ nime all. Sellesse kassasse pidid voolama kokku kõik summad, mis määratud kirikute, koolide, vanglate, vaeste- ja haigemajade ülevalpidamiseks. Raat nimetas oma hulgast esindajad Jumalalaeka valitsusesse. Samuti tegid gildid. Eriline linnakonsistorium hoolitses Tallinna elanikkude vaimliste tarviduste, kirikuõpetajate ametissepaneku jne. eest. Jumalalaekal oli omaette arvepidamine, mis oli täiesti rippumatu üldisest linnakassast. Jumalalaeka segane seisukord — pool kirikliku, pool hoolekande ja haridusliku asutisena, — tõi enesega hiljem kaasa palju raskusi asjaajamises. „Jumalalaeka“ likvideerimisel 1878 linna ja kirikute vahel tekkis protsess, mis isegi tänini pole lõppenud veel, sest et osalt on tegemist mitte väheste väärtustega.

Kuid „Jumalalaekas“ polnud ainuke asutis, mis seisis teatud mõttes linnavalitsusega kõrvuti ja tegi tsentralisatsiooni võimatuks. Oli veel korterikomisjon, mille seisukord samasugune. Kuni 1802. aastani magistraadi korterikoda „Quartierkammer“ hoolitses korteriraha sissenõudmise eest Vene garnisoni tarvis ja paigutamisandad („Verlegeherren“) — kaks raehärrat — väeosade paigutamise eest majadesse ja kasarmutesse. Et Tallinn jäi 1857. aastani kindluseks ja pidi tolleaegse elanikkude arvu kohta pidama võrdlemisi suurt garnisoni üleval, siis korteri kormis oli väga raske. 1803 Kanuuti gild kaebas siseministeeriumile korterikoja peale korratu asjaajamise pärast, mille järele 1809. a. asutati magistraadist rippumatu korterikomisjon, mis mõningate vaheaegadega kuni tänini hoolitses sõjaväe korterite eest ja lõpetas oma tegevuse alles läinud aastal. Selle kõrval korteri- ja paigutuskoda („Quartier und Verlegekammer“) kehtisid magistraadi ajal paralleelasutistena siiski ka edasi. See asjaolu põhjustas palju segadusi.

Sama segane oli politsei vahekord magistraadiga. 1819. aastani politseid juhatas linna kriminaalkohtu (alamkohtu) esimees — kohtufogt, kes kuulus raehärrade hulka. Sellal oli veel mitmeti hea aeg kurjategijaile, keda leidus õieti vähe. Õnnetus vargal või mõrtsukal peaseda linna maaalalt minema, näiteks, joosta Pikkjalast üles või Kassisabasse või Tõnismäele, s. t. pageda Toompea territooriumile, siis kohtufogt oli täiesti abitus seisukorras. Ta pidi pöörduma enne kirjaga Toompea ametkohtade poole ja paluma lossifogtilt abi. Kuni see sündis, varas oli juba ammu viie valla ja kümne küla taga. On selge, et siin pidi tulema muudatus. Ja tuligi a. 1819, kui asutati politseiamet, mille eesotsas seisis riigivalitsuse poolt ametisse määratav ja palka saav politseimeister. Kaasistnikkudena (Beisitzer) olid talle abiks üks raehärra ja üks Toompea ja alllinna majaomanikkude poolt valitud isik. Terve Toompea ja allinn ja alevi allusid sellele politseiametile, mis oli magistraadist rippumatu.

Ka magistraadi vahekord sadama ja tolliasjanduse suhtes ei olnud sugugi kindel. Vanasti linn oli sadama peremeheks ja võttis ise oma „naelakoja“ (Pfundkammer) kaudu tolli, millest osa läks maahärrale. Vastutasuna selle eest linn pidi ise hoolitsema oma müüride, kindlustuste ja bastioonide eest. 1742 venelased võtsid linnalt sadamatollid ära, olgugi et viimane pidi maksma maksu oma kindlustuste heaks edasi. Alles 1782. aastast hakati jälle andma linnale 10% igaaastasest tollisissetulekust toetuse näol. Nii seisukord jäi kuni Vene linnaseaduse maksmapanekuni. Palju see toetus siiski ei toonud sisse, sest Napoleoni poolt 1806. a. välja kuulutatud kontinentaalkaubasulu ja Tallinna sadama blokeerimise tõttu inglaste poolt 1809. a. kauplemine Tallinnaga oli langenud väga. Aastajooksul tuli sadamasse kõigest 100—200 laeva, nii et 1800. a. paiku tollisissetulekud kõikusid 40.000 rubla ümber. Pärastpoole kaupade läbikäik tõusis loomulikult ja 1843. see ulatus koguväärtuses umbes 492.000 hõberublani sisseveolt ja 323.000 hõberublani väljaveolt. Väga palju kahju sünnitas Tallinna sadamale korrupsioon tollivalitsuses. Seega siis kõik on olnud juba varem. 1817. a. paljastati suur tollipanama, millesse olid segatud isegi kõrgemad valitsusvõimud. See aga mõjus veel aastaid hiljem kaubandusele halvasti.

Mingi traagikoomilise mälestisena linna endiseist häist päevist olid jäänud järele raesõdurid. Ajul, mil rasked sõjatormid laastasid maad ja vaenlane seisis linna väravate ees, ka Tallinna linn pidas omalt poolt üleval suurt palgasõdurite väge suurtükkidega. Tallinna linna ja ta kodanikkude vaprus oli sellal kuulud üle ilma. Mõõdunud sajandi alguseks need kuulsusrikkad päevad olid aga juba ammu ununenud. Eriliste linna väeosadena olid siiski veel olemas üks rühm jalgväge ja teine kahurväge, kokku umbes 55 meest pealiku, lipukandja ja 2 trummilööja juhatusel. „Väeosad“ ise koostusid 38. reamehest, 7. allohvitserist, 1. veltveeblist ja 2. kapralist. Seega iga allohvitseri kohta tuli kõigest umbes 4 reameest. Üks raehärradest, niinimetatud „varustusisand“ (Münsterherr) oli nende kõrgem komandeerija. Nende tumesinisel vormil oli punane krae, punased varukapealsed ja kollased nõõbid; peas raesõdurid kandsid hiigla kiivrit valgete tuttide ja nõõridega. Rahvas nimetas raesõdureid lihtsalt „raevorstideks“. Nad enamasti olid väljateeninud endised kroonusõdurid ja täitsid samal ajal ka politseiteenistust. Nende sõjamehelik välimus ei kannatanud mitte vähe nende halvast ülevalpidamisest. Kurjad keeled tõendasid, et mõned neist isegi lonkavat. Ka alkohol oli sagedasti neile kurjaks kiusatuseks. Politseiameti sandarmidega, kes enamikus olid venelased, nad seisis väga halvast vahekorras.

Põhjast alalisteks tülideks valitsuseasutustega andis ka aktsiisimaks. Eriline linna aktsiisikomisjon võttis õlle, veini ja valge viina pealt aktsiisi linna heaks, kuha riiklik joogimaksukomisjon tegi sama riigi heaks. Nii seisis ka siin kõrvuti kaks komisjoni, kelle teed mitte harva ei ristlenud, mis takistas üksteise rahulikkude käiku. Et anda veel selgemat ettekujutust teistest tolaeagsetest linnavalitsuse ametkohtadest ja organitest, püüan esitada praeguste linna-ametikohtade ja osakondate eelkäijaid, olgugi et olude muutuste tõttu sageli võib vaevalt märgata sarnasust tolaeagsete ja praeguste asutuste vahel.

Võtame kõigepealt käsile linnavalitsuse kantselei. Siin oli juhatajaks magistraadi sekretär, millist ametit harilikult pidas isik, kes oli samal ajal ka sündikuseks. Tema allus kantseleidirektor, kelle hoolle oli järelvalve ametnikkude üle. Linna-kantselei majanduslikku külge juhatas

protonotaar. Kirjatöid tegid aktuaar ja veel 2 kantseleiametnikku. Arhivaar ja registraator valitsesid arhiivi. Linna raamatupidaja valmistas väljavõtteid ja toimetas revideerimisi. Tõlk kandis hoolt venekeelsete tõlgete eest. Oli ju tol ajal kogu kirjavahetus saksakeelne, isegi kubernanguvalitsuse ja sõjaväe ametikohtadega. Seetõttu siin leidis äärmiselt vähe venekeele oskajaid ja tõlgid olid hädavarilikud. Ametnikkude koosseisu lõpu kantseleis moodustasid kaks kantseleiteenrit. Seega kantseleis oli kõiki kokku 12 isikut praeguse 15 vastu.

Rahaasjandusosakonda sellal veel ei olnud. Teda asendas linna üldine kassa ehk lihtsalt „ühine laegas“, nagu teda nimetati enne. Sellejärele kui 13. ja 14. sajandil linna raha hoiti mitmes kohas: — rahakottides, kastides ja kappides, — umbes 15. sajandist peale hakati sularaha — kuldraha ja linna väärtasju hoidma üldises laekas, milleks oli sellekohane suur raudkast. Kaks raehärrat, niinimetatud laekahärrat (Kastenherren) valitsesid seda ja pidid andma oma ametist aru. Siia oli koondatud kogu linna rikkus, tema tagavarad sõja puhuks jne. Siiski mitte kõik raha ei voolanud sellesse laekasse kokku, nagu tänapäev, vaid jooksvateks väljaminekuteks raha tarvitati sama ametikoha poolt, kes võttis seda vastu ja alles aastalõpuks kujunev ülejääk makseti üldisesse kassasse. Praegu maksev viis, et kõik raha voolab ühte kassasse kokku, et ka väljaminekud tasub üks kassa, tuli tarvitusele arvatavasti alles 18. sajandil. Nii palju kui teada, eelarve praeguses mõttes koostati esmakordselt 1786. a. Enne ei tuntudki eelarves suuremat tarvidust, sest et sissetulekud ja väljaminekud ei muutunud aastast-aastasse kuigi palju ja linna majapidamine oli väga väike ja temast ülevaate saamine õieti kerge. Linna kassa valitsemisest võtsid magistraadi esindajatena osa 1 pärjemeister ja 2 raehärrat, siis veel Suurest gildist 2 ja Kaanuuti gildist 3 esindajat. Asjaajamine oli linnakassa raamatupidaja ja tema abilise hooleks. Ametnikkude arv, nagu näeme, oli seega õige väike.

Magistraadil puudus sellal ka oma teravhoiuosakond. Selle aset täitis linna käest palka saav linnaarst koos oma abilise, linnakirurgiga. Peale selle linn pidas üleval linna ämmaemandat ja andis aastas 30 rubla toetust riigi ämmaemandale. Linnahaigemaja sellal veel ei olnud, oli

ainult sõjaväehospital Juhkentalis ja hiljem üldise hoolekandekollegiumi — praegune linna keskhaigemaja. Muide sanitaar-tervishoidlikud olud olid tol ajal linnas veel väga halvad, nagu üldiselt mujalgi.

Poinud olemas ka valgustuse ja vee-muretsemise osakonda, nagu praegu. Veevärk koostus ainult ühest suurest kanaalist, mis tuli Ülemiste-järvest pikki praegust Veerenni tänavat Harjuväravani ja siit edasi, pannes liikuma kolme veskit — Harjuvärava, Karjuvärava ja Viruvärava veskit. Paisutatud tiikidest vesi pääsis maaaluste torude ja kaevude süsteemi ja käiku, mis kõige tõenäolisemalt pärit veel keskajast. Loomulikult puudus kanalisatsioon ja raiskvete ärajuhtimine. Väljakäigukohtadele, mis asusid enamasti õuepool küljes, olid pandud metall- ja puukastid alla, mida aeg-ajalt tühjendati. Eriti suvel see levitas kõiksugu aroome, mis tungisid ka tänavatele. Kui kord ühel suvel tekkis jutt sellaste väärnähtuste kaotamisest, siis keegi linnaisa lausus: „Aga milleks? — Suveks ei jää ju keegi mõistlik inimene linna.“ Sellal igale jõukale kodanikule oli endastmõistetav, et suvi tuleb veeta maal. Samuti kui vee-muretsemise ja kanalisatsiooniga, lugu oli ka valgustusega. Eeslinnade tänavad, mis prügitamata ja sügisel kui ka kevadel uskumata poriised, mõistagi olid valgustamata. Kesklinnas oli küll mingisugune valgustus olemas, kuid see oli nii vilets, et keegi õige kodanik ei läinud õhtul välja ilma käsilatarnata, mida harilikult teener kandis ees, valgustades teed. Kesk tänavat rippusid nõõri küljes petrooolilambid, mida põlema süütamiseks võis lasta alla. Kui torm ei kustutanud neid, siis uulitsapoisid hoolitsesid selle eest juba. Kümme öövahti pidid valvama öösel valgustuse, korra ja tule järele. Saksa väike-linnade eeskujul neil oli kombeks lõpetada iga tundi kärisevast kurgust tuleva lauluga, et laulu kuuldes murest muljutud kodanik võis sügavama julgeolekutundega pöörata teist külge ja magada rahulikult edasi.

Ehitusosakonna ülesandeid täitis ehituskõhus (Baugericht), mille liikmeiks olid 2 raehärrat ja magistraadi sekretär. Iseäranis tülid kahe naabri vahel oma majade pärast kuulusid selle kohtu lahendamisele. Ümberehituste ja uute ehituste eest kandis hoolt linna ehitusmeister, kelleks oli keegi arhitekt ja kellele allusid töölised.

Et tol ajal tuli pidada kinni riigivalitsuse poolt ettekirjutatud majade fassaadidest ja ei lubatud ehitada oma enese maitse järelle, siis ehitusmeistri töö polnudki raske. Linna maamõõtja (Stadt-Revisor) valmistas kaarte ja majadeplaanid linna jaoks ja täitis vannutatud maamõõtja kohuseid.

Linnamajade valitsemine, nende parandamine, üürimaksude sissekassseerimine poodide ja korterite eest lasus kahe rae-härra — kammerhärra õlul. Nende asukohaks oli linna „arvekoda“ (Kämmerei) — praegune linnapeatuba. Nende tegevus lähenes seega teatud määranii meie praeguse majandusosakonna omale. Tema järelvalvele kuulusid linnaveskid, veetorstik, kaalukoda, kala- ja linapraakimiskohad, linnametsad ja mõisad, jne. Arvekoja ülesandel 5 tänavafiskaali käisid tänavad läbi ja kontrollisid mõõte ja kaale, valvates kas kusagil ei kaubelda lubamatul viisil, kas kõik on maksnud omad maksud jne. Telliskoplis asus metsavaht. Ülemistejärve ääres ja Karjavärvakaevu juures veevahid, 4 vahti valvasid puies-teid, mis sellal parajasti istutati. Juba läinud sajandi neljakümnendail aastail kuuleme ka linna aednikust. Korra eest turul, mida sellal loomulikult alles raekoja ees peeti, hoolitses turufogt ühes mitme turupühkiaga. Raekoja enese korrasoleku eest hoolitses majalukutaja (Hausschliesser), kes koos 4 teenriga elas väikeses, raekojaga turukaela poolses küljes liitvas majakeses.

Tuletõrje oli alles väga primitiivne. Väike majake Jegorovi uue maja ees, mis tahtmatult tekitas alles hiljuti elavaid vaieldusi esteetiliste põhiküsimuste üle, ja siis lammutati, oli vanasti linna pritsikuuriks; 1 pritsimeister ja kaks brandmeistrit töötasid tuletõrje pritsiga ja moodustasid tuletõrjes pritsimeeskonna; eriline linna lühtrivalvaja (Krongiesser) pidi hoidma kustutusaparaate korras ja parandama neid. Muidu kõik linna elanikud olid kohustatud olema tulekahju puhul abiks. Kõige raskem oli veemuretsemine. Sellepärast suured tulekahjud, eriti sarnased kui Oleviste kiriku põlemine aastal 1820, tekitasid elanikkoes paanilist hirmu.

Mis puutub haridusosakonna endist eelkäijat, siis tema asemel oli linna koolikollegium. Selle koosseisu kuulusid: 1 rae-härra, 1 kirikuõpetaja, Suure ja Ka-nuuti gildi oldermannid ja kaks kooliõpetajat. Siin otsustati õpetajate ametisse kutsumise, kooliruumide muretsemise ja

õppekavade küsimusi. Puht tulundusliku alusena linna kooliasjandusele ei olnud mitte linna kassa, vaid jumalalae-gas. Selle summadest makseti õpetajate palgad, anti tasu kirikuõpetajatele ja teistele kiriku-teenritele, peeti üleval vaestemaju jne. Sellepärast magistraadil puuduski meie praegusele hoolekandeosakonnale vastav ametkond. Hoolekanne oli täiesti vaimu-likkude kätes. Oli olemas 2 linna seeki, kuhu võeti vaeseksjäänud inimesi, siis veel karistumaja ja ketramismaja põhja-läinud meestele ja naistele. Ka karistus-vangimaja Vene tänaval allus jumalalae-kale, kel oli seal ametis üks ülevaltaja abiga.

Vaestelastekohus, mis ainukese kohtu-asutusena linnavalitsuse juures on säilunud praeguseni, täitis samu ülesandeid kui praegugi. Üks pürjermeister, sündikus ja 2 rae-härrat olid eesistnikkudeks. Jooksvaid asju ajas vaestelastekohtu sekretär, kel aktuaar oli abiks.

Kui niiviisi, praeguste oludega võrrel-duna, ametikohtade arv, kõigepealt aga nende tegevuspiirkond, näib väga väik-sena, siis linnaametnikkude hulgas leidus mitugi huvitavat, keda tänapäev otsime asjata. Näiteks linna muusikadirektor, linna kellasepp, timukas ja teised, kelle tegevus küll polnud nimetamisväärtki.

Huvi võiks meile pakkuda veel tolle-aegne linna eelarve. Kõige vanem korra-lik linna eelarve, mille olen leidnud, on pärit aastast 1849. Selles nimetatakse jooksvad ja ühekordsed väljaminekud, jooksvad ja ühekordsed sissetulekud la-hus, nii et kogu eelarve sisaldab 4 pea-tükki. Väljaminekute hulgas seisab esi-kohal 18.500 rubla-suuruse summana linna ametikohtade ja ametnikkude ülevalpida-mine; eriti palju raha neelasid kohtuasu-tused, ilma et ise oleks toonud midagi nimetamisväärsset sisse. Teisel kohal sei-sab linna välise heakorra eest hoolitse-mine (parandused, tänavad, puisteed, veevärk) 9.700 rubla-suuruses summas. Suuremaid kulusid nõudis veel hobuse-postijaam, nimelt 1.650 rubla, sest linn oli kohustatud saatma omal kulul edasi riigi estafette ja kiirkäskjalgu Jõe-lehtmest Saueni. Aurumasinat ajajärk ei olnud sellal siin veel alanud: esimene aurulaev sõitis Tallinna sadamasse a. 1831, raudtee valmis aga alles 1870. a. Nende suuremate väljaminekute kõrval mängivad vähemad (kasarmute heaks, linnamõisade ja linna-

majade ülevalpidamiseks) õieti väikest osa.

Sissetulekute hulgas seisavad väga iseloomustaval viisil esikohal krundimaksud. Linnamõisadest ja veskitest saadi rendi ja üüri näol tulusid kokku 12.600 rubla. Sellest võime selgesti näha kui-võrd keskajalikud Tallinna majandusolud olid sellal veel. Uueaja linna peasissetuleku allika moodusavad maksud ja linna ettevõtete puhaskasu, kuna keskajal selleks oli krundimaks, nagu seda toonitab kuulus sotsiaalajaloo uurija Sombart. Tallinna magistraat elas peamiselt ikka veel omast maaomandusest, sest tulud kinnisvarade maksust, kaubandus- ja tööndusmaksust, aktsiisist jne. ulatusid kogusummas kõigest 7.700 rublani, nii siis ainult vähe üle poole krundimaksu tuludest. Tähtsam linnale oli veel riigivalitsuse poolt maksetav igaaastane lisamaks Tallinna sadama tollituludest 8.500 rubla suuruses summas, mis mäletavasti pidi olema linna käest ülevõetud sadama sissetulekute asendajaks. Muid sissetulekuid ei leitud, kurdetakse halva aja üle — just nagu tänapäevgi. Sellal oli aga lugu veel pahem. Et katta puudujääki, eelarvesse paigutati 4.400 rubla, mis oli võetud linna kassa tagavarakapitalist; täiesti lapsik võte, mis riigivalitsuse silmis pidi looma korraliku eelarve pettepidi. Tegelikult linn elas üle oma jõu; oli ta ju veel väike ja tähtsuseta. Eelarve oli tasakaalustatud 33.300 rublaga — naeruväärt väike summa. Arvame siia juure veel jumalalaeka oma 12.000 rubla suuruse bilansiga, sest et meil on siin tegemist peamiselt linna asutusega, siis saame kogubilansi 1849. aastaks — 45.300 rubla.

Olen katsunud arvata seda summat praegusele rahale ümber ja nimelt rukkihinna alusel. Tol ajal rukkipuud maksis 80 kopikat, praegu umbes 480 senti. See annab vormeli, kus 1 selleaegne Vene rubla võrdub 6 Eesti kroonile. Et rukkihinna tuleb pidada siinse elanikkonna elamisvõimaluste põhialuseks, siis ümberarvamise annab ikkagi kõige õigema tulemuse. Viimase viiekümne aasta väärtuste kõikumisi silmas pidades, endastmõista ei saa olla juttugi täpsest ümberarvamisest. Jatkub ainult umbkaudsetki arvust. Meie raha järele 45.000 tolleaegset rubma võrduksid nii 270.000 Eesti kroonile. Tuletame meele, et meie möödunud aasta eelarve oli tasakaalus 9½ miljoni Eesti krooniga, seega üle 35 korra

suurem kui 1849. aastal, siis meil on korruga selge, mida uus aeg tähendab Tallinnale. Kui arvestada 1849. a. elanikkude arvu 20.000-ga, siis sellal tuli iga elaniku peale linnaeelarvest keskmiselt umbes 13½ Eesti krooni, kuna praegu 130.000 inimese juures see summa on viis korda suurem, nimelt 73 Eesti krooni. Nendest arvudest võime näha milline hulk väärtusi töö ja uue aja leiduste läbi on tulnud üldisele rahva varandusele juure. Tänapäev inimeste nõuded on kasvanud väga palju ja sellepärast just nüüd tohiks olla kohane osutada oma eelkäijate lihtsusele ja vähenõudlikkusele materjaalses suhtes.

Nüüd jõuame palgaolude juure. On päris huvitav tõmmata võrdlusjooni tolle ja praeguse aja vahel. Kõige suuremat palka sai justiitspürjermeister, nimelt 600 rubla aastas ehk ümberarvatult umbes 300 krooni kuus, peale selle küll veel 120 puuda rukkid. Igatahes mitte väga palju. Kõige paremini tasutav ametnik raekojas, protonotar, sai meie rahas ainult 150 kr. kuus. linnakassa raamatupidaja umbes sama palju; raekoja teener sai kõigest umbes 18 krooni kuus, peale selle aga ka prii korteri ja 40 puuda rukkid aastas. Paremad polnud palgad siis põrmugi, ennem küll halvemad. Palka maksti mitte iga kuu nagu praegu, vaid veerandaasta viisi. Kui ametnikud juba praegugi tunnevad iga kuu 20-da päeva puhul rõõmu, milline rõõm pidi küll sellal olema veerand aasta palga kättesaamisel! Sellepärast peetigi veerandaasta pidusid, eriti suurejooneliselt aga nõndanimetatud „haneveerandit“ (Gänse-Quartal) Mardipäeva aegu.

Kui nüüd heita viimast korda pilku magistraadiaegsele põhikorraale, siis peame küll tunnistama, et see oli mahajäänud. äärmiselt mittekohane ja selgusetu. Keskaja jaoks ta võis olla väga hea, uue aja jaoks ta oli aga kõlbmatu. Läänud sajandi alul Tallinn oli mitte ainult väliselt põhjamaade „Nürnberg“ oma hästi alalhoidunud keskaegse ilmega, vaid ka seesmiselt. Kodanikkonna vaim sel ajal, mil igatahes oleks olnud võimalus muuta halba korda kõlbulisemaks, polnud kiiduväärt. Väiklus, silmaringi kitsus, jaht tiitlite järele ja klatš olid möödunud sajandi alul Tallinnas valitsemas. Iseloomustava pildi nendest sisemistest oludest annab tuntud Saksa luuletaja August von Kotzebue oma veel praegu mängitavas näidendis „Saksa väikelinlased“, mis kirjutatud Tallinna eeskujude järele. Alles slavofiilide

kallaletungid siinsele sakslusele ja uue aja tugev surve lasksid vähe enne oma lõppu 1878. a. paista magistraadikorda mõningate esindajate näol paremas valguses.

Siiski torkavad meile eriti silma kolm head omadust magistraadi ajast. Ühest küljest see oleks arusaamine traditsioonist, vanadest kommetest, mis meil kahjuks puudub pea täiesti. Teiseks heaks omaduseks oli vastastikune usaldus, millel baseerus kogu magistraadi põhikord.

Tol ajal ei tuntud veel revisjonikomisjone — neid ei olnud lihtsalt vaja. Viimaks peab tähendama, et ühistunne oli suurem kui praegu. Seda tõendavad veel tänapäev tollest ajast päritolevad heategelikud asutused ja annetatud kapitalid (nagu Gonsiori asutus, Dr. M. Lutheri vaestemaja, Petši töömaja jne.).

Nii leiame magistraadi korras kui varju- nii ka heledaid külgi. Kuid neist mõlemaist võiksime õppida palju.

Ülevaade linnade rahanduse korraldusest välisriikides.

V. S.

Oleks liigne väita veel rahanduse tähtsust linna-omavalitsuse tegevuse jõudsaks arenemiseks, see on täitsa selge ega vaja tõendamist.

Keegi suur riigimees tähendas kord „andke mulle häid finantse ja ma annan teile head poliitikat“. Sama võib — mutatis mutandi — ütelda ka linnaomavalitsuse rahanduse ja kommunaal-poliitika vahekorra, kuid siin rahanduse ja poliitika suhtumine tundub veel teravamalt, mis on tingitud rahanduse korralduse ja linna omavalitsuse autonoomia põhimõtete kooskõlastamise viisist.

Linna omavalitsuse korraldusseadusel, millega määratakse kindlaks selle omavalitsuse liigi õigusline konstruktsioon, olgu see kui tahes avar, moodne, pole lõpude-lõpuks kuigi suurt tähtsust kogukonna arenemises ja edus, kui ta pole kooskõlastatud vastava rahanduse korraldusega. Õige ilme annab õiguslikule konstruktsioonile ja valgustab tõelikkuse värvides vaid rahanduse korraldus. Seepärast rahanduse korralduse lähemast vaatlusest ja uurimisest selgub ka linna-omavalitsuse autonoomia tõelik iseloom, linnaomavalitsuse tegevusvõimaluste raam ja objektiivsed piirid. Teiselt poolt, selle ala korralduse tundmaõppimisest ja võrdlusest mitmes riigis saab kindlama formaalse kriteeriumi kommunaalkultuuri loojate hindamiseks ja tähtsa vahendi antud kommunaalpoliitika suuna ja aluste mõistmiseks.

Kommunaalvalitsuse tegevusest õige pildi saamiseks tuleb arvestada ikka sel-

lega, et kogukonna rahandus on orgaaniliselt seotud riigi üldrahvamajandusliku seisukorraga. Edeneb viimane jõudsasti, pulseerub majandustegevuse tuiksoon intensiivselt, siis sellega on antud ka sisuline eeldus kogukonna rahanduse rajamiseks lähedatele oludele, olgugi et formaalselt rahandus pole konstrueeritud küllalt ajakohaselt. Seepärast, kui järgnevates ridades laseme pilku hiljuda linnaomavalitsuse rahanduse korraldusse mitmes riigis, siis esijoones tuleb ikka arvestada vastava riigi rahvamajandusliku seisukorraga ja selle arenemise käiguga. Pealeselle samuti tuleks pidada silmas ka vastava riigi üldist kultuurilist tasapinda ja linnaomavalitsuste sunduslikkude ülesannete koormat. Arusaadav, et rahanduse korralduse ülevaates ei saa tuua kõiki andmeid, mis kogukonna tegevuse ja ta rahanduse korralduse hindamisel lubaksid arvestada kõiki ülalmainitud tegureid. Pole olemas ideaalset rahanduse korraldust, mis oleks vastuvõetav kõikidele linnadele, mis igalpool annaks ühesuguseid häid tulemusi. Seepärast sarnasest ülevaatest võime tuletada vaid põhimõtteid, sest linnaomavalitsuste kultuurilises arenemises on kristalliseerunud välja tähtsaid põhimõtteid, milliseid enam kindlalt võiks panna maksma igalpool, ilma et tarvitseks karta ebasoodsaid tagajärgi. Kui aga rahanduse reformeerimisel arvatkse paremaks võtta mõne vana kultuurriigi linna-rahandust reguleerivaid seadusi lihtsalt üle, siis sarnane talitusviis on kõige ebakohasem ja hädaohtlikki, sest

võib aktsepteerida eluvõõraid seadusi, mis on vastolus antud linna kommunaalelu arenemisega ja ajalooliselt kujunenud süsteemiga. Sellaste seaduste negatiivne järelmõju ei avaldu linnaomavalitsuse majapidamises ja üldises linna majanduslikes elus kohe — aasta paari — vaid pikema aja pärast, kuid siis on ka pahed juurdunud ellu sügavamalt ja nende kõrvaldamine nõuab palju oskust, teadmisi ja ettevaatust. Seepärast rahanduse korraldusega tuleb olla äärmiselt ettevaatlik, tuleb arvestada kõigepealt kohalikkude oludega, võttes välismaa kultuurriikide linnaomavalitsuste rahanduse korraldust käsitavaid andmeid ainult materjalina.

Rikkalikku materjali kõnealuse probleemi valgustamiseks pakuvad käesoleval aastal Hispaanias — Seville ja Barcelonas — ärapeetud Rahvusvahelisele linnade kongressile esitatud referaadid. Alljärgnevas toome selle materjali kokkuvõetult, kuna lõpuks katsume tuua suhtarvudes võrdlevaid andmeid üksikute välisriikide ja meie linnaomavalitsuste rahanduse kohta. Teatud piirides see on võimaldatud sellega, et kongressile esitatud referaadid pidid olema koostatud ühise, allpool toodud, kava järele, mis kujutab endast väga huvitava katse luua sarnast raami, kuhu mahuksid kõikide riikide linnavalitsuste kulud ja tulud, mis lubab üldse valgustada linna rahanduse korraldust mitmekülgsest.

Referaatide kava.

Sissejuhatus.

1. Kokkuvõtlik ülevaade riigi rahanduse korraldusest.
2. Teiseastme omavalitsused.

Omavalitsuse algüksused.

- A. Üldreeglid eelarvete ja aruannete koostamiseks.
- B. Bütjeti toitvate tulude liigitus.
 - a. Maksudest ammutatud tulud.
 1. Tarbeainete-maks (octrois) ja aktsiidid.
 2. Tagasimaks kogukonna poolt tehtud tööde eest.
 - a) tuletõrje ülalpidamiseks,
 - b) mustuse koristamiseks,
 - c) teede puhastamiseks ja kastmiseks,
 - d) kanalisatsiooni tarvitamise eest,

- e) uulide valgustamise ja sillutamise eest,
- f) isikute ja varanduste julgeoleku (politsei),
- g) ruumide desinfektsiooni eest.

3. Olelusaktide maksud.
 - a) jahi- ja kalamajalubadelt,
 - b) olesklemismaks (hooaja- ja teised melde-maksud),
 - c) lõbustusmaksud.
 4. Isikutelt ehk varandustelt igaaastased individuaalsete normide järgi võetavad maksud.
 5. Isiku- ja reaalmaksud.
 Maksu määramise ja võtmise viisid. Maks kapitalilt ja maa väärtuse juurekasvust.
 Kinnisvara ja erikinnisvaramaks spekulatsiooni otstarveteks reserveeritud maadelt. Mitmesugused maksud.
 b. Teistest allikatest (peale maksude) ammutatud tulud.
 6. Tulud omavalitsuse varandusist. Tulud vallas- ja kinnisvarast.
 7. Rendid avaliku vara kasutamise eest. Sadamad, turud, laadad, avalikud sõidukid, avalikkudel teedel asuvad kaupade ja materjalide laod.
 8. Tulud, ammutatud ettevõtete ekspluaatorimisest, kontsessioonidest või kogukonna monopolidest: gaas, vesi, elekter, transport, matmistalitus ja matmispaigad.
 9. Elanikkude palvel ja huvides kogukonna ametniku poolt avaliku kohustuse täitmise kulude tagasimaks. Perekonnaaktide väljaandmine, legaliseerimised jne.
 10. Tulud üldistest fondidest, mis moodustatud erimaksudest riigi või vahevalitsuste dotatsioonidest.
 11. Riigi ehk vahevalitsuse erilised subventsioonid.
 - C. Erakorralised tulud kapitali kulutamise puhul.
 12. Kas omavalitsuste laenudeks vajata-
vad laod piiravad laenu
 - a) summa suhtes,
 - b) kustutamisaja suhtes.
- Kas on olemas erilisi avalikke ehk poolametlikke või eraasutusi, millede eesmärgiks kergendada kohalikkudele omavalitsustele laenude operatsioone.

Missuguseid laenuleikisid tarvita- takse sagedamini: kindlaks määratud tähtajaga, lühi- või pikaajalisi, kas tagasimaksetavaid igaaastaste mak- sudega, preemiatega või ilma ehk loosimisega.

13. Missuguses suht-vahekorras on üksi- kute maksude tulud eelarvesse võe- tud maksu üldtulu summast büdžeti järgi.

Nagu kongressi materjalidest näha, referaate on esitanud Belgia, Saksa, Aust- ria, Inglis- ja Šotimaa, Hispaania, Eesti, Prantsusmaa, Hollandi, Ungari, Poola, Rumeenia, Šveitsi, Čehhoslovakkia ja Itaalia. Valdavas enamuses kõik referen- did on katsunud koostada oma referaadid enam-vähem kindlalt ülaltoodud kava alusel. Suuremaid kõrvalekaldumisi sel- lest on olemas, kuid need on üksikud ju- hused, mis igatahes ei takista üldise pildi saamist.

Alljärgnevas toome kokkuvõtteid üksi- kute referaatidest selles järjekorras, nagu nad avaldatud kongressi töödes.

Belgia.

Sissejuhatus.

Kuni 1919. a. Belgias maksud olid väga madalad. Otsekoheseid makse langes iga elaniku kohta keskmiselt vaid mõni frank. Tollid ja aktsiisid olid mõõdukad. Maa- ilmasõda on toonud kaasa põhjaliku muu- datuse. Ülesehitamise tööde määratudest kuludest on tingitud, et riigi 1927. eelar- ves tulud on 20 korda suuremad 1913. a. omadest. Tähtsamad riigimaksud lange- vad kolme gruppi:

1. otsekohesed maksud,
2. tollid ja aktsiisid,
3. registreerimise-maksud.

Otsekohesed maksud esinevad 33,5% kõikidest maksudest ammutatud tulude üldsummas. Valdava osa selles liigis moodustavad maksud mitmesugustelt tu- ludelt ja lisamaks üldtulult: tulumaksud annavad 85% otsekoheste maksude üld- summast. Selle maksu liiki kuuluvad veel järgmised maksud: korteri, auto, lõbus- tuste ja mõned väiksema tähtsusega mak- sud.

Teise gruppi kuuluvad tollid ja aktsii- sid annavad 23,5% maksude üldsummast.

Tähtsaimana esilduvad kolmanda grupi maksud — 43%-ga. Sellesse gruppi kuu-

luvad hüpoteekide sissekandmise ja üle- kandmise, pärandus- ja kantseleimaksud ning tulud tempelmaksust.

Tarbeaineid otsekohe tabavad maksud on teises grupis „Tollid ja aktsiisid“ ja osa teisest grupist, nagu faktuuride, luk- sus- ja õiguste üleandmise (transmission) maksud.

Riiklikud ettevõtted ja mono- polid.

Riigile kuuluvad: telefon, post ja tele- graaf, millised annavad tulu ainult nii palju, et katta nende ehitamiseks ja sisse- seadmiseks tehtud laenusid.

Kuni 1926. a. raudteed olid riigi eks- pluateerimisel, kuid siis nad anti kontses- sioonile. Kontsessioonäär maksab riigile 270 miljonit belgia franki aastas, mis võr- dub $\frac{1}{25}$ maksude üldsummast.

Avalikud võimud Belgias.

- a) Kõrgem võim — riik.
- b) Vahevõim (teise astme) omavalit- sused, — 9 provintsi, kubermangu.
- c) Kohalik omavalitsus — 2.636 kogu- konda.

I.

Kohaliku omavalitsuse algüksused — kogukonnad.

Kogukonna omavalitsuse moodustavad järgmised organid:

1. Volikogu, kelle kompetentsi kuuluvad kõik kogukonna huvisid puudutavad küsimused.
2. Kollegium — pürjermeistrist ja nõunik- kudest (echevins), kelle ülesandeks on perekonna-registrite pidamine, voliko- guotsuste avaldamine ja täitmine, ko- gukonna varanduste valitsemine, mak- sukäskude väljakirjutamine ja kogu- konna arhiivi valitsemine.
3. Üldreeglina on pürjermeistriks kuninga poolt volikogu liikmetest nimetatud isik. Tema volitusse kuulub seaduste ja keskvalitsuse määruste, samuti ring- konnaõukogu otsuste täitmine, juhtu- mil kui see pole tehtud linna kollee- giumi ega volikogu ülesandeks; ta on kohaliku politsei ülem, täidab politsei- likke seadusi ja määrusi, hoolitseb hea- korra ja avaliku julgeoleku eest ning tarbekorral on õigustatud välja andma politseilikke korraldusi ja sundmäärusi.

A.

Üldreeglid eelarvete ja aruannete koostamiseks.

Eelarveaasta ühtib kalendriaastaga. Arvete õiendamine ja likvideerimine võib sündida ka järgmisel eelarveaastal, — väiksemates kogukondades (kuni 5000 elanikuga), kuni maikuu ja suuremates — kuni augustikuu esimese esmaspäevani.

Nendeks tähtaegadeks aruanded peavad olema esitatud volikogule.

Riigi ja teise astme omavalitsuste kontroll.

Volikogud peavad võtma eelarved vastu — väiksemates kogukondades — hiljemalt septembrikuu, ja suuremates — oktoobrikuu esimeseks esmaspäevaks. Pärast vastuvõtmist volikogu poolt eelarve ja aruanne on pandud avalikuks vaatamiseks välja 10 päeva jooksul ja selle tähtaja möödumisel esitatakse nad ringkonna nõukogu alalisele deputatsioonile (komisjonile) kinnitamiseks: eelarved hiljemalt 15. oktoobriks resp. 10. detsembriks ja aruanded hiljemalt 1. juuliks või 1. oktoobriks.

Juhusel, kui alaline deputatsioon ei kinnita aruannet või eelarvet, kuningas on viimaseks instantsiks.

Vahe korraliste ja erakorraliste kulude vahel eelarves ja aruandes.

Linnaseaduse ei leidu juhatust selle kohta, missuguseid kulusid-tulusid arvata eelarves-aruandes korralisteks, milliseid erakorralisteks. On vaid olemas ringkonna nõukogude sellekohased instruksioonid. Kuigi need instruksioonid erinevad detailides, erakorralisteks tuludeks siiski arvatakse üldiselt neid, millistel puudub perioodiline iseloom ja millised puudutavad linna varandusi, nagu:

- tulud laenudest,
- „ linna varanduste müügist,
- „ pärandustest ja kingitustest,
- „ maksudest, mis kujundavad tagasimaksu (kanalisatsiooni, uuli sillutamine),
- abirahad riigilt ja ringkonna nõukogu poolt erakorraliste tööde kulude katteks.

Erakorraliste tuludega kaetakse erakorralisi kulusid, millede hulka kuuluvad:

- a) teedesüsteemi ümberkorraldamise kulud,

b) hoonete ehitamiskulud ehk nende kapitaalne remont.

c) vallasvara ostmise koolidele või administratsiooni tarvituseks,

d) avalikkude fondide omandamine.

Eelarvete ja aruannete korralises osas on, ühelt poolt, igaaastased tulud — nagu maksud, rendid, tulud varandustest jne., kuna teiselt poolt perioodilised kulud, nagu teede ja kogukonna hoonete korras- hoid, ametnikkude palgad, kõikide osakondade ja asutiste administratsiooniku- lud jne.

Krediitide avamine.

Eelarves ettenähtud ja aasta jooksul volikogu poolt määratud uusi krediite võib avada ainult peale eelarve kiinitamist ringkonna nõukogu poolt. Krediidid on avatud kuni eelarveaasta lõpuni. Arvete õiendamiseks määratud ajaks ärakasuta- mata krediidid on veel kolleegiumi korral- duses, kuid tarvitamiseks on vaja kanda neid volikogu otsusega hilisemasse eel- arvesse üle, milleks omakord vaja ring- konna nõukogu heakskiitmist.

Kulude käsud.

Kulude tegemine ja kulutamiseks käs- kude andmine kuulub kolleegiumi võim- konda.

Kulude maksmine ja likvidee- rimine.

Linnaseaduse põhjal ainult linna kas- siir on volitatud võtma oma isiklikul vas- tutusel linna tulusid vastu ja toimima väl- jamaksusid harilikkude maksukäskude põhjal kuni eelarves ehk erikrediidis vas- tavates artiklites ettenähtud summani.

Enne maksmist kassir peab tegema kindlaks kas maksmiseks on olemas kol- leegiumi order, kas maksuorder on õige, tähendab kas ta on varustatud kolme all- kirjaga nagu nõuab seadus, kas kulu on viidud õieti eelarve vastava artikli arvele ja kas pole ülekuulu.

Aruannete kontroll.

Aruannete vorm vastab eelarvetele, kusjuures tuuakse andmed kalkuleeritud ja tõelikult saadud tulude, lahtiste krediit- tide ja makstud summade kohta.

Volikogu vaatab aruande esialgselt läbi, misjärele see pannakse raekojas ül- diseks vaatamiseks välja, kus igal maksu maksjal on õigus tutvuneda sellega. Pä- rast 10. päevalist väljapanemise-tähtaega aruanne esitatakse ringkonna nõukogule kinnitamiseks.

Berliini uus uulitsate-sundmäärus.

astus hiljuti jõusse. Tutvustame sellega mõne näite varal peatükist mis käsitleb äri ja reklaami uulitsal.

§ 59. „Ärisiltide, reklaamsiltide, kujutiste vaatekastide, lampide, transparentide, igasugu valgustusreklaami ja muude kuulutamishendite ülesseadmine, kui need nähtavad uulitsale, võib sündida ainult politsei loaga, kui järgnevad määrused ei korralda seda teisiti. Sama maksab ka lippude väljapaneku suhtes, niipea kui seks tarvitatakse õhuruumi sõidutee kohal, valgustusmastide ja muude uulitsaseadiste samuti ka uulitsal kasvavate puude lipustamise või muul viisil ehtimise, girlandide, lippude j. m. tõmbamise üle uulitsa, jne. kohta.

Politsei luba on nõuetav ka olemasolevate kuulutamishendite varustamiseks valgustamiseseadistega, nende ümberpaigutamiseks, ümberasetamiseks, ja muutmiseks.

On keelatud paigutada reklaami uulitsakattesse olgu mosaikprügituse, pealmaalituda või pealevalgustatud piltide ja tähtedena, transparentide näol või muul viisil.“

Politsei loa saamiseks tuleb esitada palve linna ehitus-politseile.

Politsei luba ei nõuta kui:

a) majade müüridele, aedadele, seinetele kinnitatakse tasapinnalisi silte ja pealkirju mis ei ulata seinast üle 10 sm. ettepoole, kui need varustamata valgustuse ja liikumise seadistega, ja need sisult suhtuvad kinnisvarale, millele nad seatud.

b) uulitsale nähtavad kuulutamishendid, kui need asetatud majasisemusse või vaatekastidesse, väljaarvatud inimeste esinemised, filmi ja vahelduvate piltide näitamine, valgustamine helgiheitjatega ja plinkvalgustus.

Kuulutusi võib panna ainult:

a) ametlikult selleks määratud seadistele (kuulutustulpadele jne.).

b) suletud vaate- ja majaakende taha,

c) kinnisvaradele, millistele need suhtuvad,

d) äri- ja korterivahetuse puhul endise ja uue asukoha kinnisvarale kolme kuu kestel enne ja pärast ümberkolimist.

e) ruumide üürimisel — vastavale kinnisvarale.

Ilma politsei loata on keelatud ärisoovituste ja kuulutuste, raamatute, brošüüride, vaatekaartide, piltide, teadaannete, üleskutsete, lendlehtede ja muude trükitoodete levitamine kohtades kus tänav-kauplemine pole lubatud.

Tänav-kauplemise all mõistetakse selle määruse järele igasugu esemete pakkumist, müügikshoidmist ja müümist avalikkudel uulitsatel.

Tänav-kauplemine on keelatud:

a) esimese järgu liikumisteedel, ühesuuna-uulitsatel ja muudel politsei erimääruses loetletud uulitsatel;

b) riigiraudtee maaaladel, kui neid kasutatakse uulitsana;

c) kõigi avalikkude koolide juures, lähemal kui 100 m. kooli-sissekäigust;

d) raudtee, kõrg- ja maaaluse-tee de jaamade sisse- ja väljakäikude juures, sildadel, läbikäikude, viaduktide all ja nende ümbruses kuni 20 meetrini.

e) uulitsaraudtee ja omnibusside peatuspaikades, avalikkude laevade ja mootorpaatide sildade juures, —mitte lähemal kui 10 mtr.

f) kõigil uulitsanurkadel kuni 10. mtr. ehitusjoonest.

g) kuulutuste väljapanekuks ametlikult määratud seadiste juures, vähemalt 2 mtr. kauguses.

Need määrused maksavad ka isikute fotografeerimise ja filmimise kohta uulitsatel ärilise eesmärgiga. Lubatud on aga esemete, näiteks ehitiste pildistamine.

Politseil on siiski õigus keelata seda kui see takistab liikumist.

See määrus kaitseb ka avalikke parke ja haljakuid, keelates seal igasugu ärisoovituste, kuulutuste, raamatute brošüüride, vaatekaartide, piltide, teadaannete, üleskutsete, lendlehtede ja muu sellase levitamise, kauba ja teenistuse pakkumise, inimeste kaalude, pikksilmade jne. ülesseadmise, rahakorjamise, fotografeerimise, filmimise ja piltide valmistamise ärilise eesmärgiga, musitseerimise, jumalateenistuste, näituste, koosolekute, rongikäikude korraldamise.

Lühemaid teateid.

Trammi liiklemise arenemisest Saksamaa suuremais linnus.

Omavalitsustegelaste õppereis Saksamaale.

L i n n	Aasta	Sõitjaid 1 km tee pikkuse kohta.	Ühe elaniku kohta sõite aast.
Berliin	1900	899.097	92
	1927	1.391.169	197
Breslau	1912	1.982.375	131
	1927	1.719.467	218
Frankfurt	1900	1.111.291	142
	1927	1.605.841	339
Hannover	1900	151.012	51
	1927	470.698	146
Hamburg	1900	—	112
	1927	1.180.476	161
Kõrgtee	1912	1.415.805	84
	1927	1.563.344	79
Köln	1900	643.466	79
	1927	2.262.617	339
Leipzig	1900	643.466	111,8
	1927	1.250.369	221,5
Magdeburg	1900	669.254	93,5
	1927	1.023.068	183,8
Mannheim	1905	704.664	102
	1927	826.423	173
München	1900	993.347	91,8
	1927	1.546.506	244,3
Nürnberg	1900	694.902	64
	1927	1.578.377	177
Stuttgart	1900	597.210	47
	1927	780.347	317

„Verkehrstechnik“ 1929.
Heft 4.

Võrdluseks andmeid Tallinna trammi kohta.

Aasta	Sõitjaid 1 km tee pikkuse kohta.	Ühe elaniku kohta sõite aastas.
1922	393.687	22
1923	469.359	25
1924	462.707	24
1925	671.232	36
1926	821.071	45
1927	849.680	46
1928	670.841	63

Berliini „Verein für Kommunalwirtschaft u. Kommunalpolitik E. V.“ kavatses korraldada tänavu suvel, juunikuul, õppereisi Saksamaa linnadesse. Kavatsetakse näidata õppereisijale igatliiki omavalitsuste ettevõtteid ja jagada kogemusi ning tähelepanekuid kõigilt omavalitsustegevuse aladelt, nii et igal reisist osavõtjal oleks võimalus tutvuda oma erialaga. Reis on mõeldud 10—12-päevase kestusega ja kuluga umbes 300.— riigimark (270 kr.). Sellesse eelarvesse võetud ka sõidud Saksamaal. Mugavuste eest osavõtjail muidugi tuleks kanda vastavat lisakulu.

Kavatsetakse korraldada reis Lääne-Saksamaale ja osavõtjail võimalduks võtta osa ka Vereini istungist.

Verein palub selgitada kõige lähemal ajal, kas ollakse reisist huvitatud ja kui palju võiks oodata sellest osavõtjaid. Täielikumad teated reisist lubatakse anda siis, kui selgub osavõtjate arv.

Õppereisist huvitatuid omavalitsustegelasi palutakse meldida Linnadeliidu büroos.

Tartu korterioludest.

Peavari — kodu, valgus ja õhk on igale elavale olevusele tarvilikud ja kui need puuduvad ehk on viletsad, siis see mõjutab tunduvalt rahva arvu kahenemist ja väljasuremist. On selge et korteriküsimus on rahva sotsiaalses elus väga suure ja laiaulatusega küsimus. Inimesel tema igapäevase leiva kõrval on korter kõige tähtsam elunõue, mis nõuab inimese väljaminekuist keskmiselt 30%.

Üldlevaade Tartu elamuist pakub võrdlemise kurba pilti. Nii on viimase korteriolude uuringu järele Tartu linnas üldse 18,920 leibkonnakorterit. Sellest on niiskeid 3206 (1-toalistest 2059, 2-toalistest 862, 3-toalistest 172, 4-toalistest 58, 5-toalistest 31 ja 6- ning rohkem toalistest 24). Üldse elab 1-toalistes korterites 9746 leibkonda 21.866 elanikuga; keldrikorral asub 252, poolkeldrikorral 177 ja pöönin-gutel 1211 korterit. Kahetoalistes korterites elab 5362 leibkonda 14.727 elanikuga, — keldrikorral asub 61, poolkeldri-

korral 98 ja pööningutel 388 korterit. Kolmetoalistes korterites elab 2125 leibkonda 6004 elanikuga; keldrikorral 15, poolkeldrikorral 25 ja pööningutel 97 korterit. Neljatoalistes korterites elab 1563 leibkonda 4401 elanikuga; keldrikorral 4, poolkeldrikorral 11 ja pööningutel 39 korterit. Üldse asub Tartu 16.526 ehituskorterist 21.192 leibkonnaga ehk 54.291 elanikuga, keldrikorral 333 korterit, poolkeldrikorral 313 ja pööningukorral 1769 korterit. Ilma iseseisva leibkonnakorterita on umbes 2500 leibkonda.

Eeltoodud arvudele tuges, leiame et võttes ümarguselt — ligi 10.000 leibkonda elab ühetoalistes korterites ja kui arvame siia juure veel 2500 leibkonda, kellel puudub täiesti iseseisev korter, siis on selge, millistes korterioludes elab ligi 50% linnaelanikest.

Et tuua sellesse olukorda vähegi paran-

dust ja minnes elanikkude kihi iseäraldusest välja, läheb esialgsete arvestuste järele tarvis vähemalt 2500 uut elukorterit. Läbisegi võttes iga korteri 45 rmt. (10 ruutsülda) põrandapiinnaga, läheb see maksma:

puust — à 2500×2500=6.250.000 kr.
telliskivist — à 3200×2500=8.000.000 kr.
betoonkivist — à 2700×2500=6.750.000 kr.

Täpsema ja üksikasjalisema kava kokkuseadmisele on võimalik asuda peale korteriolude uurimise materjalide lõpuliku koostamise linnavalitsuse poolt väljaantavas kaustas, kuid ka esialgsete andmete järele on selge üldine olukord, mille lahendusele tuleb asuda täie tõsidusega, sest on ju iga inimese loomulik püüd soetada omale eluaset — kodu, korraldada ja kaunistada seda ja tunda end oma kodu peremehena. Seda püüet tuleb kõigiti arendada ja toetada.

„LINNAD JA ALEVID“

EESTI LINNADELIIDU
:: HÄÄLEKANDJA ::

Imub 1929. aastal, oma teises aastakäigus, tuues artikleid ja teateid kodu- kui välismaade linnaomavalitsuste korraldustest ja elust, tutvustades nende kavatsuste ja saavutustega j.^ln. e.

Ajakiri ilmub 10 korda aast.
Üksiku numbri hind 25 senti.
Aastakäik (10 nr.nr.) Kr. 2.50.

TOIMETUS JA TALITUS:

Eesti Linnadeliit, Tallinn, Raekoda.

Eesti Linnadeliidu

väljaandel

on ilmunud
ja temalt saada:

- H. Neuhaus. „**Omavalitsuste arvepidamise põhijooned**“ Kr. 1.50
„**Linnamaksu seadus**“. Kodifitseerinud O. Tief „ —.50
„**Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress**“ „ 2.50
Omavalitsustele „ 2.—
„**Linnad ja Alevid**“. 1. aastakäik, 1928. a. „ 2.50

